

‘Şâtıbî’ nin *el-Muvâfağât* Adlı Eseri ile Yeni Bir Fıkıh Usulü Telif Ettiği’ İddiasına Dair Bir İnceleme**Saliha Kasapoğlu**

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı,
Bursa, Türkiye
<http://orcid.org/0000-0002-0265-7829> | salihaksp@hotmail.com | <https://ror.org/03tg3eb07>

Öz

Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtıbî hicri sekizinci yüzyılda (ö. 790/1388) vefat etmesinin ardından uzun bir süre unutulmuş, vefatından yaklaşık beş asır sonra ise kendisi ve özellikle *el-Muvâfağât* adlı eseri birçok atıf olarak eserlerde yeniden hayat bulmuştur. Onun popülerlik kazandığı zamanlarda sıklıkla iki iddia dile getirilmiştir: “Şâtıbî’nin *el-Muvâfağât* ile yeni bir fıkıh usulü eseri telif ettiği” ve “ortaya koyduğu bu yeni usul ile makâsıt/gaye merkezli düşüncenin önemli ve kurucu temsilcilerinden birini teşkil ediyor olması”. Şâtıbî’yi ve *el-Muvâfağât*’i konu alan neredeyse her eserde bir vakıa olarak tekrarlanan, Şâtıbî’nin *el-Muvâfağât*’i ile yeni bir fıkıh usulü eseri telif ettiğine dair ilk iddia makale konumuzu oluşturmaktadır. Bu kontekste öncelikle *el-Muvâfağât*’ın mukaddimelerinden hareketle -nitekim müellif bazı istisnaları olmakla birlikte fıkıh usulüne dair görüşlerini eserinin mukaddimeleri bağlamında dile getirmiştir- Şâtıbî’nin fıkıh usulü anlayışı ele alınmış, ardından buradan elde edilen verilerle *el-Muvâfağât* yeniden değerlendirilerek, *el-Muvâfağât* ile fıkıh usulü ilişkisi incelenmeye çalışılmış, böylece söz konusu iddianın tahlili amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Fıkıh Usulü, Şâtıbî, *el-Muvâfağât*, Katî.

Atıf

Kasapoğlu, Saliha. “‘Şâtıbî’ nin *el-Muvâfağât* Adlı Eseri ile Yeni Bir Fıkıh Usulü Telif Ettiği’ İddiasına Dair Bir İnceleme”. *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (Haziran 2023), 157-173.
<https://doi.org/10.51447/uluifd.1208498>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	22 Kasım 2022 22 February 2022
Kabul Tarihi Date of Acceptance	12 Mayıs 2023 12 May 2023
Yayın Tarihi Date of Publication	01 Haziran 2023 01 June 2023
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
DOI	https://doi.org/10.51447/uluifd.1208498
Değerlendirme Peer-Review	Ön inceleme: Bir iç Hakem (Editörler Kurulu Üyesi - Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme Single anonymized AInternal (Editor board member) Double anonymized - Three External
Etik Beyan Ethical Statement	Bu makale Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı nezaretinde işlenen "İslam Hukukunun Amaçları" isimli doktora dersinin seminer ödevlerinden hareketle hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. This article has been prepared based on the seminar assignments of the doctoral course named "Aims of Islamic Law". It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı - iThenticate Yes - iThenticate
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman Grant Support	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0
Etik Bildirim Complaints	ilahiyatdergisi@uludag.edu.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd

An Analysis of the Claim that ‘al-Shāṭibī Compiled a New Fiqh Method With His Work *al-Muwāfaqāt*’

Saliha Kasapoğlu

PhD. Student, Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law,
Bursa, Türkiye

<http://orcid.org/0000-0002-0265-7829> | salihaksp@hotmail.com | <https://ror.org/03tg3eb07>

Abstract [You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

After his death in the eighth century of the hijra, al-Shāṭibī was forgotten for a long time, and five centuries after his death, he and especially his work *al-Muwāfaqāt* were revived in the works with many references. Two claims were often made at the time when he gained popularity: “al-Shāṭibī wrote a new fiqh method with his *al-Muwāfaqāt*” and “he represents one of the important and founding representatives of purpose-centered thought with this new method he put forward”. The first claim that al-Shāṭibī wrote a new fiqh method with his *al-Muwāfaqāt*, which is repeated as a fact in almost every work on Shāṭibī and *al-Muwāfaqāt*, constitutes our article’s subject. In this context, first of all, al-Shāṭibī’s understanding of fiqh method was discussed based on *al-Muwāfaqāt*’s introductions -because the author, with some exceptions, expressed his views on the fiqh method in the introductions of *al-Muwāfaqāt*-, then *al-Muwāfaqāt* was evaluated again with the data obtained from here, and the relationship between *al-Muwāfaqāt* and fiqh method was tried to be examined. Thus, the analysis of the claim in question was aimed.

Keywords

Islamic Law, Uṣūl al-fiqh, al-Shāṭibī, *al-Muwāfaqāt*, Definite.

Citation

Kasapoğlu, Saliha. “Şâtibî’nin *el-Muvâfaqât* Adlı Eseri ile Yeni Bir Fıkıh Usulü Telif Ettiği’ İddiasına Dair Bir İnceleme”. *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/1 (Haziran 2023), 157-173. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1208498>

Giriş*

İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî (ö. 790/1388), hicri sekizinci yüzyılda Endülüs'ün Gırnata şehrinde dünyaya gelmiş ve hayatını burada geçirmiştir.¹ Onun hayatı boyunca hiç ayrılmadığı Gırnata, sultanların ilim adamlarını himaye etmelerinin de etkisiyle ilmî anlamda bilhassa da Kur'an, hadis rivayeti, fıkıh ve nahiv ilimleri bakımından elverişli iken, sosyal anlamda diğer Endülüs şehirlerinin işgal edilmesi sonucu buraya yapılan göçler nedeniyle bahsedilen ilmî ve kültürel durumdaki tablo kadar istikrarlı ve olumlu değildi.²

Coğrafyanın şahıslar üzerindeki etkisini destekler nitelikte bölgenin bahsedilen her iki durumunun izleri Şâtîbî'de tezahür etmiştir. Nitekim Şâtîbî, daha çok fakihliği ve diltiliği ile temayüz etmekle birlikte burada okutulan dinî ve akli ilimlerin birçoğunda kendisini yetiştirmiş,³ buradan elde ettiği bilgilerle bölgedeki sosyal yaşantının farklılaşmasının bir uzantısı olarak toplumda meydana gelen bid'atlere karşı çıkmıştır.⁴ Onun zihin dünyasını oldukça meşgul ettiği anlaşılan ve bu nedenle ileri sürdüğü görüşlerde sık sık rastlanan bid'at vurgusu ve bu yöndeki tepkisel tutumu, yaşadığı dönemde bid'atçılık, sapkınlık, cehalet, devlete düşmanlık, sahabeye ve evliyaya düşmanlık ile itham edilmesine sebebiyet vermiştir.⁵ Yaşadığı dönemde karşılaşmış olduğu bu tepkinin belki de bir neticesi olarak vefatının ardından uzun bir süre unutulmuş olan Şâtîbî'nin yıldızı, kaderin bir cilvesiyle 19. yüzyılın sonundan itibaren modernleşme süreciyle eş zamanlı olarak, vefatından yaklaşık beş asır sonra parlamış yahut parlatılmıştır.

Şâtîbî'nin kendi döneminde ve bunu takip eden asırlarda ilgi görmeyip modernleşme sürecinde taraftar bulmuş olmasının nedenleri bir yana⁶, Şâtîbî'nin ve onun meşhur eseri *el-Muvâfakât*'ın yıldızının parladığı bu dönemde en çok iki iddianın dile getirildiğini görmekteyiz: "Şâtîbî'nin *el-Muvâfakât*'ı ile yeni bir fıkıh usulü eseri telif ettiği" ve "ortaya koyduğu bu yeni usul ile makâsıt/gaye merkezli düşüncenin önemli ve kurucu temsilcilerinden birini teşkil ediyor olması".

* Bu makale Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı nezaretinde işlenen "İslam Hukukunun Amaçları" isimli doktora dersinin seminer ödevlerinden hareketle hazırlanmıştır. Bu süreçte düşüncelerimizin oluşması ve gelişebilmesi için uygun ortamı hazırlayan ve bizi yazmaya teşvik ederek makalenin kaleme alınmasına vesile olan kıymetli Hocam Abdurrahim Kozalı'ya ve makaleyi okuyarak önemli katkılarda bulunan değerli Hocam Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet Uğur'a saygı ve şükranlarımı arz ederim.

¹ Şâtîbî'nin hayatı ile ilgili kaynaklar için bk. Ayşe Yıldız Gürkan, *Şâtîbî ve İslam Hukuk Metodolojisindeki Yeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 17-22.

² Burhan Baltacı, "Ebû İshâk eş-Şâtîbî (V. 790/1388) ve Yaşadığı Dönemde Gırnata", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* 7/14 (2009), 234-235.

³ Ahmed er-Reysûnî - Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şâtîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/373.

⁴ Şâtîbî'nin bid'atleri konu edindiği müstakil eseri için bk. Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, çev. Ahmet İyibildiren vd. (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2003).

⁵ Nazım Büyükbaş, "İmam Şâtîbî'nin Usûl Bağlamında Bid'atleri Eleştiri Yöntemi", *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*, ed. Mahsum Aytepe vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2/353.

⁶ Bazı tespitler için bk. Gülnur Külünkoğlu, "Modernleşme Döneminde eş-Şâtîbî'nin Ön Plana Çıkmasına Dair Bazı Tespitler", *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022), 463-499.

Aralarında sebep-sonuç ilişkisi kurulabilecek olan bu iki iddiadan ikincisi hakkında önemli yazılar kaleme alınmıştır.⁷ Dolayısıyla Şâtîbî'nin makâsıt/gaye merkezli düşünce- nin neresinde yer aldığı konusunu ilgili çalışmalara bırakarak, biz burada neredeyse bir postulat hâline gelmiş olan ilk iddia⁸ saikiyle *el-Muvâfakât* ile fıkıh usulü ilişkisini ele almaya çalışacağız. Bunun için öncelikle *el-Muvâfakât*'in mukaddimelerinden hareketle “Şâtîbî'nin fıkıh usulü anlayışı” incelenecek, ardından buradan elde edilen veriler *el-Muvâfakât* ile mukayese edilerek Şâtîbî'nin *el-Muvâfakât* adlı eseri ile yeni bir fıkıh usulü eseri telif ettiği iddiası tahlil edilecektir.

1. -Mukaddimeler Bağlamında- *el-Muvâfakât*'tan Hareketle Fıkıh Usulü

Bazı istisnaları bulunmakla birlikte fıkıh usulü hakkındaki görüşlerini *el-Muvâfakât* adlı eserinin mukaddimelerinde dile getiren Şâtîbî'nin, usul ilmine dair vurgu yaptığı her bir husus önemi haiz olmakla birlikte burada en çok dikkati çeken, usul ilminin katî olması gerektiğidir. Zira mevcut usul literatürü dikkate alındığında her bir eserin belli bir mezhebi temsil ettiği, dolayısıyla mutlak anlamda bir fıkıh usulünden söz edilemeyeceği ve neticede bir ittifaktan/katîlikten ziyade ihtilafın/zannîliğin mevcut ve dahası matlup olduğu⁹ görülecektir ki, Şâtîbî bu vakıya rağmen bu ilmin epistemik keyfiyetine dair -algının yeniliği bir yana- yeni bir söylemde bulunarak eserinin ilk mukaddimesinin ilk sözünde fıkıh usulünün katî bir ilim olduğunu/olması gerektiğini belirtmiş¹⁰ ve bu katîliğe usul ilminin mahiyet ve işlevini belirtirken önemli bir paye vermiştir.

Şâtîbî, fıkıh usulünün katî bir ilim olduğunu dile getirdiği ilk mukaddimede ve bu mukaddimeyi izleyen ikinci ve üçüncü mukaddimelerde katîlik anlayışının bir devamı olarak fıkıh usulünün efrâdını yine katî olan mukaddime ve delillerin oluşturması gerektiğini belirtmiştir.¹¹ Daha sonra epistemolojik açıdan sınırlayıcı ancak alan itibarıyla geniş bir

⁷ Şâtîbî'de makâsıt anlayışını ele alan birçok çalışma bulunmakla birlikte, Şâtîbî'nin makâsıt/gaye merkezli düşünce nasıl konumlandığına dair araştırmalar için bk. Abdurrahim Kozalı, “Nasların Anlaşılmasında Lafzî ve Gâî Yorum İkileminde İmam Şâtîbî”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2019), 311-335; Ahmet Yaman, “Geleneğin Unuttuğu Yeni Zamanların İstismar Ettiği Bir Âlim: Şâtîbî”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 257-277.

⁸ Musa Carullah, *el-Muvâfakât*'a yazdığı takrizde, “en dürüst manasıyla usul-ı fıkıh olabilecek bir kitap var ise, yalnızca *Muvâfakât*'tır” demiştir. Musa Carullah, “*el-Muvâfakât* Neşrine Ait Bir-iki Söz”, *el-Muvâfakât*, mlf. Şâtîbî, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 1/XXIII. Ayrıca *el-Muvâfakât* adlı eserin usul ilmi ile kurulan kuvvetli ilişkisi eserin başlığına da yansıtılmıştır; Şâtîbî bu eserini *el-Muvâfakât* olarak adlandırırken, eserin Draz'ın hazırladığı baskıda “*el-Muvâfakât fî Usulî's-Şeria*”, Muhammed Hıdır ve Muhammed Huseyin Mahlûf'un hazırladıkları baskıda da “*el-Muvâfakât fî Usulî'l-Ahkâm*” olarak isimlendirildiğine, bu isimlendirmelerin zikredilen baskıların daha sonraki tekrarlarında ve Şâtîbî hakkında yapılan bazı çalışmalarda da aynen korunduğuna dair bk. Burhan Baltacı, “Ebû İshâk eş-Şâtîbî'nin Şahsı ve Eserlerinin Künyelerine Dair Bilgiler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar* 8/23 (2005), 241-242.

⁹ Fıkıh usulünün, katîlik alanı belirlendikten sonra geriye kalan zannîlik alanını ortaya koymak ve böylece içtihadı alan açmak için vaz' olunmuş bir ilim olduğuna dair Abdurrahim Kozalı'nın değerlendirmeleri için bk. Abdurrahim Kozalı, “*el-Muvâfakât* Okumaları, 3. Seminer”, YouTube (24 Mayıs 2022).

¹⁰ Ebû İshâk İbrâhim eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1975), 1/ 29.

¹¹ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/34-42.

sahaya tekabül eden bu ifadeye bazı istisnalar getirerek dördüncü mukaddimede katî olsa bile üzerine (doğrudan) fūrû-i fıkıh ya da şer'î adab bina edilmeyen ya da bu konuda yarıdımçı olmayan meselelerin¹², fūrû-i fıkıh bina edilse bile kendi dahil oldukları ilim içerisinde yeterince üzerinde durulan meselelerin¹³ ve fūrû-i fıkıhta herhangi bir ihtilaf doğurmayan meselelerin¹⁴ fıkıh usulünün ağıyârında/dışında kalacağını belirtir. Onun fıkıh usulüne dahil edilmemesi gerektiğini dile getirdiği üç çeşit meselenin ilk ikisinde bir ilim olarak usulün çerçevesine (mevzu-mesâil¹⁵), son türde ise çokça üzerinde duracağı pratik kaygısına vurgu yaptığı söylenebilir.

Usul ilminin mahiyetinin belirlenmesinde ilk adım olarak dile getirilen katîliğin “nasıl”lığından önce usul ilmi bağlamında “niçin”liğine baktığımızda,¹⁶ Şâtîbî söz konusu katîliğe gerekçe olarak, fıkıh usulünün şeriatın küllî esaslarına (zarûriyyât, hâciyat, tahsîniyyât) bağlı olduğu, şeriatın küllî esaslarına bağlı olan şeylerin de katî olacağı önermelerini dile getirir.¹⁷ Burada fıkıh usulünün şeriatın küllî esaslarına bağlı olduğu önermesinin, sayılabilir nitelikte olan usul ilminin meselelerinin istikrası sonucu açık olduğu kabul edilir. Şeriatın küllî esaslarına bağlı olan şeylerin de katî olduğu şeklindeki ikinci önermeye gelindiğinde ise Şâtîbî bu önermenin üç şekilde beyan edilebileceğini söyler: (1) Usul ilmi ya akli prensiplere ya da şer'î delillerden üretilen istikraya bağlıdır ki iki katîden mürekkep olduğundan bu ilim de katîdir. (2) Eğer usul ilminin zannî olduğu halde şer'î esaslara bağlı olması caiz olsaydı, şeriatın esasında şek (şüphe) devreye girmesi caiz olabilirdi. Bunun ise olmayacağına şüphe yoktur; zira bu Allah'ın korunmasına dair

¹² Şâtîbî, burada -kendi ifadesiyle- müteahhir alimlerin fıkıh usulüne dahil etmiş oldukları vaz'ın ilk başlangıcı, ibâha meselesi; onun bir teklif olup olmadığı tartışmaları, mâ'dumun emri vs. meseleleri örnek olarak zikreder. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/43.

¹³ Şâtîbî, “Eğer böyle olsaydı nahiv, lügat, iştikâk, tasrif, meânî, beyân, aded, mesâha, hadis... gibi fıkıhın tahkiki sırasında kendisine ihtiyaç duyulan ve meselelerinden bazısının üzerine bina edildiği bütün ilimlerin hep usul-i fıkıhtan sayılması gerekirdi.” diyerek ilmin mebdelerini, mevzu ve mesâilinden ayırtmıştır. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/42-43.

¹⁴ Şâtîbî burada “tercihli vâcip” ve “tercihli haram” konusundaki Mu'tezile ile olan ihtilafı dile getirir. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/44-45. Muhayyer vâcip hususunda konunun izahı şöyledir: Muhayyer vâcip ile ilgili olarak tercihe bırakılan eylemlerin hepsine birden vâcip denilip denilmeyeceği konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Mu'tezile dışındaki mütekellim kelâmcıların büyük bir kısmı vâcip olanın sadece bunlardan biri olduğu, hepsine vâcip hükmünün verilmeyeceği görüşündedirler. Bu görüş sahiplerine göre vâcip kılınan fiil, muayyen değil müphem bırakılmıştır. Muhayyer vâciple ilgili ikinci görüş Mu'tezile ve Hanefilere aittir. Bu usulcülere göre muhayyer bırakılan fiillerin hepsine vâcip hükmü verilir. Bununla birlikte her iki görüş sahiplerine göre de fiillerden birinin yerine getirilmesi ile diğerlerinin vücûbiyeti düşeceğinden ihtilaf, yükümlülüğün yerine getirilmesi noktasında neticede farklılık göstermemektedir. Konu hakkındaki diğer iki yaklaşım için bk. Abdulbasit Saltekin, *Fıkıh Usulünün Tedrici Gelişimi ve Usuli Görüşler* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 65-67.

¹⁵ Mevzu ve mesâil kavramlarının tanımı ve “tanım”lamadaki konumu için bk. Asım Cüneyd Köksal, *Fıkıh Usulünün Mahiyeti ve Gayesi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2017), 59, 89-91.

¹⁶ Fıkıh usulünde katîliğin gerekçesi ve önemi hakkında bk. Mehmet Erdoğan, “Fıkıh Usulünün Katîliği”, *Bilimname* 1/2 (2003), 171-178.

¹⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/29.

verdiği teminata ters bir neticedir. (3) Yine zannî olanın, fikhın esaslarından biri sayılması caiz olsaydı, aynı şekilde (zarûriyyâtın “dinin korunması” bölümüne dahil olan) inançlar konusunda da esas olması kabul edilirdi. Çünkü fikhın esaslarının şeriatın aslına olan nispeti, akaid esaslarının nispeti gibi olduğundan bu ikisi birbirine müsavidirler.¹⁸

Bahsedilen önermelerin izahının ardından Şâtıbî, -el-Kâdî b. et-Tayyib’in görüşünü naklederek- fıkıh usulünün başkalarının sıhhatini ölçecek kıstas işlevi¹⁹ görebilmesi ve bu hususta kendisine güvenilebilmesi için de katî olması gerektiğini²⁰ belirtir ki söz konusu “kıstas” ve önermeler bağlamında dile getirdiği “esasların korunmuşluğu” vurgusu, katîlik düşüncesinin -kanaatimizce Şâtıbî’nin “fikhî hükümler üreten bir metodoloji” ve “geçmişe dönük anlama faaliyeti” olmak üzere çift taraflı bir vazife yüklediği- fıkıh usulünün işlevi noktasındaki etkisine ışık tutabilir. Şöyle ki usul ilmi ileriye dönük, fikhî hükümler üreten bir metodoloji olarak kabul edildiğinde katîlik, yorumların meşru bir zeminde tahakkukuna imkân sağlayacak; geriye dönük bir okuma olarak kabul edildiğinde ise metnin doğru olarak anlaşılmasında²¹ ve aktarımında rol oynayacaktır.

Şâtıbî, bahsi geçen anlamda “anlama” faaliyeti üzerinde önemle durur ve bu faaliyetten olmak üzere dille ilgili birçok konunun usul ilmine ait olmadığını belirtirken, Kur’an ve sünnetin Arapça oluşlarını usul ilminin bir konusu olarak zikreder. Ancak belirttiğine göre onun buradaki kastı nahiv ilminin konusu olan, Kur’an’ın yabancı kökenli kelimeler içerip içermemesi değil,²² Kur’an’ın lafızları, manaları ve kullandığı üslupları ile Arapça olması nedeniyle onun doğru anlaşılması, ondan hüküm çıkarılması ve istidlalde bulunabilmesi için mutlaka o dönemin Arap dilindeki lafızları, üslup çeşitlerini, muhtemel anlamları gerçek anlamda bilme gerekliliğidir.²³ Zira Şâtıbî’ye göre Kur’an ancak Arapların anlayışı esas alınmak suretiyle doğru anlaşılabilir ki bu yaklaşım Kur’an’ın ilk muha-

¹⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1/29-31.

¹⁹ Cüz’î naslardan istikra yöntemiyle elde edilen ortak noktalar usul/kıstas ittihaz edilir. Daha sonra ise cüz’îler, kendilerinden elde edilen kıstaslara vurularak ikinci kez değerlendirilir. Bu değerlendirmede bir problem yoksa bu cüz’î ile fûrûda amel edilir. Mehmet Erdoğan, “Kur’an’da Âhkam Âyetleri ile İlgili Küllîlik Cüz’îlik Dengesi (Şâtıbî Örneği)”, *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar 1*, ed. İlyas Çelebi (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 25.

²⁰ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1/31.

²¹ Buradaki anlamadan kasıt Apaydın’ın deyimiyle “ilkten” yahut “yeniden” bir anlama değil, daha önceden gerçekleşmiş olduğu varsayılan anlama işinin sonuçlarını metinsel, dilsel ve ilkesel birtakım esaslara oturma bir başka deyişle “olup biteni” anlamadır. Yunus Apaydın, “Klasik Fıkıh Usulünün Yapısı ve İşlevi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 1* (2003), 10, 16.

²² Şâtıbî’ye göre Kur’an’da yabancı kelimeler olsa bile önemli olan Arapların bu kelimeleri kullanmaları ve manalarını anlamalarıdır. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/65.

²³ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1/44. Şâtıbî’ye göre nasların Arapça oluşlarına bu açıdan ilk bakan kişi İmam Şâfi’dir. Fakat ondan (İmam Şâfi’) sonra pek çokları konuya bu açıdan yaklaşmamış meseleyi başka bir mecraya çekmişlerdir. Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/66. İmam Şâfi’ nin konu hakkındaki görüşleri için bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Muhammed Seyyid Geylanî (Kahire: Dârü’l-Kütüb, 1969), 27-33. İmam Şâfi’ ve Şâtıbî’nin dil algısına dair ayrıca bk. Muhammed Halid Mesud, “Şâtıbî’de Anlam Teorisi”, çev. Muharrem Kılıç, *İslâmî Araştırmalar Dergisi 10/1-2-3* (1997), 169.

taplara hitap esnasında ne kastettiğini tespitte matuf olarak değerlendirilebilir.²⁴

Şâtîbî'nin, fıkıh usulü ilminin mahiyet ve işlevinin belirlenmesinde etkin rol verdiği ve bu bağlamda gereklilikten ziyade bir zorunluluk olarak telakki ettiği anlaşılan katîliğin, usul ilminde nasıl tahakkuk edeceği sorunsalına döndüğümüzde, burada Şâtîbî'nin katîliği belirleyecek yöntemi bulabilmek üzere mevcut ihtimaller arasında adım adım ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda ilk belirleyici olarak akli ele alan Şâtîbî, usul bağlamında yapılan işin, şer'î konuda düşünmek ve bir neticeye varmaya çalışmak olduğunu ve aklın da bu işe/hüküm²⁵ vaz'ına salahiyyetli olmadığını ileri sürerek, bahsedilen gerekçe nedeniyle aklın bağımsız bir delil olmayıp nakle tabi kılındığını belirtir.²⁶ Aklın kendisine tâbi kılındığı ve bu nedenle akla kıyasla daha kuvvetli bir belirleyici olarak görülen nakil, bir başka ifade ile şer'î deliller katîlik açısından incelendiğinde ise Şâtîbî, naklin katîlik ifade edebilmesi için sübûtunun katî (mütevâtir haber) olması gerektiğini, sübûtu katî olsa bile bunun tek başına yeterli olmayıp ayrıca delâletinin de katî olması gerektiğini²⁷ dile getirir. Bahsedilen şartlar dikkate alındığında şer'î delillerin katîlik ifade etmesi nadir yahut tamamen imkânsız olacağından Şâtîbî, "beraberlikte dağınık ve farklılıkta bulunmayan bir güç vardır"²⁸ diyerek neticede, usul ilminin meselelerinin ispatında ve dahi (amelî netice vermeyen meselelerde olduğu üzere)²⁹ ağıârının nehyinde yöntem olarak kullandığı tümevarıma (istikra) işaret eder.³⁰

Bir bütünün parçalarına dayanarak o bütün hakkında hüküm vermek üzere, zihnin ti-kelden tümele geçiş yolunu ifade eden,³¹ Aristoteles'in ifadesiyle ilk defa Sokrates tarafın-dan kullanılan, Aristoteles'ten itibaren ise bir akıl yürütme metodu olarak ele alınan tü-mevarımın³² kesin bilgi/zorunluluk ifade edebilmesi için, bütünü meydana getiren parça-

²⁴ Erdoğan, "Kur'an'da Âhkâm Âyetleri ile İlgili Küllîlik Cüz'îlik Dengesi (Şâtîbî Örneği)", 28-30.

²⁵ Usul ilmi bağlamında kullanılan hükümler vâcip, câiz ve muhal olmak üzere üçtür. Şâtîbî'ye göre bir şeyin farz, vâcip, mendup, mübah, mekruh ya da haram olması usul meselelerinin içerisinde yer almaz. Bunları usul meseleleri içerisinde zikredenler, ilimleri birbirlerine karıştırmaları sonucunda bu hatayı yapmışlardır. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/24-25.

²⁶ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/35.

²⁷ Naklî delillerin delâlet açısından katîliği meselesi ve ilgili konuda Şâtîbî'nin, Râzî'den etkilenmiş olabileceğine dair bk. Tayip Nacar, *Şâtîbî'nin Usul Anlayışında Manevî İstikrâ* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 115-126.

²⁸ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/36.

²⁹ Şâtîbî, beşinci mukaddimesi bağlamında amelî neticesi olmayan meseleye dalmanın şer'an matlup olmadığı konusunu ele alır ve bu mukaddimenin delilinin istikra olduğunu belirterek ayetten, hadisten, sahâbî kav-linden ve İmam Mâlik'in görüşünden ayrı ayrı misaller zikreder; ayrıca bu delilleri akli deliller ile de destekler. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/46-56.

³⁰ Şâtîbî'nin dilde kesinliğe istikra ile ulaşılır düşüncesine karşın, İsfahânî (ö. 688/1289), İsnevî (ö. 772/1370), Sadüşşerîa (ö. 747/1346) gibi alimler dilde kesinliğe karine ile ulaşılabilceği anlayışını benimsemişlerdir. Mehdi Cengiz, *Dilde Kesinlik Sorunu* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 49-50.

³¹ Necati Öner, *Klasik Mantık* (İstanbul: Divan Kitap, 2013), 191.

³² Muhammet Sait Duran, "Anlamsal Tümevarım (İstikrâ-i Manevî)", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 8/16 (2016), 177, 181.

ların tamamının incelenmesi (tam tümevarım olması) gerekir.³³ Oysa Kur'an bize orijinal şekli ile ulaşmış olsa da, Hz. Muhammed'in (a. s) amelî ve ahlâki alandaki hadislerinin tamamının bize ulaşmış olması mümkün olmadığından tikellerin tümünü kapsayacak kaynakların eksikliği söz konusudur.³⁴ Şâtıbî tümevarım ile elde edilen bilgilerin vahye müstenid olduğundan kuşku duymaması nedeniyle her ne kadar ikisinin de Allah Teâlâ tarafından vaz' olduğunu ileri sürerek tümevarımla elde edilen bilgileri aklî külliyât ile eşdeğer kabul ediyorsa da³⁵ kaynaklar hakkında söz konusu vakta nedeniyle tümevarım, bahsedilen bağlamda en iyi ihtimalle katîlikten ziyade en yüksek olasılık seviyesine ulaşmayı temin edebilir görünmektedir.³⁶ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Şâtıbî'nin bu yöntemi bilgi üretme amacıyla değil, hâlihazırdaki prensipleri temellendirme yani kendisinden önce fıkıh metodolojisinde belirlenmiş temel esasları delillendirme aracı olarak kullanmış olması,³⁷ belki de usul ilminde sıklıkla kullanılan, dahası usulde kullanılmış olması bakımından onu (usulü) fûrûdan ayıran³⁸ yöntem yalnızca dikkat çekmesidir. Zira Şâtıbî'ye göre icmân, haber-i vâhidin, kıyasın hüccetliği,³⁹ İmam Mâlik (ö. 179/795) ile İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) mürsel maslahatla istidlal etmeleri⁴⁰ incelendiğinde zikredilen delillerin her biri hakkında birbirini destekleyen çok sayıda delil bulunduğu ve bunların bütününden konu ile ilgili kesinliğe/katîliğe varıldığı görülecektir.⁴¹ Tümevarım yönteminin usul ilminde kullanılıyor olması fıkıh usulünde katîliğin zaten mündemiç olduğunun delili olduğundan Şâtıbî, birinci mukaddimesinde usul ilminde katîliğin, fıkıh usulü eserlerinin mevcut hâlinde değil, yeni bir usul üreterek de değil yalnızca zannî olanların usulden çıkarılmasıyla husule gelebileceğini belirtmiştir.⁴²

2. -Şâtıbî'de- Fıkıh Usulünden Hareketle *el-Muvâfaqât*

el-Muvâfaqât'in mukaddimelerinden hareketle Şâtıbî'nin fıkıh usulü ilmine dair kanaatlerini incelemenin ardından, *el-Muvâfaqât* ile fıkıh usulü ilişkisinin nasıllığına baktığımız

³³ Öner, *Klasik Mantık*, 191.

³⁴ Duran, "Anlamsal Tümevarım", 191. Sünnetin Kur'an'ı beyan işlevi dikkate alındığında, Kur'an'ın (lafzen ve manen) korunmuşluğu gereği anlamı belirleyecek olan sünnetin bize ulaşmış olduğu ileri sürülebilir de mevcut sünnetin toplumda yayılmış olarak bulunduğu ve bunların lafızlarının manaya delaletinin ihtimali olduğu gerçeğinden hareketle tam tümevarımı gerçekleştirerek bunlardan katî ilkeler çıkarmak bir kişinin uhdesine bırakılmayıp ortak aklı gerektirir ki bu da zaten icmâ olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada İmam Şâfiî'nin "sünnetin ve Arapçanın toplumun tamamında mündemiç olduğu" yönündeki düşüncesi tartışılabilir. Şâfiî, *er-Risâle*, 27, 204.

³⁵ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/77-78.

³⁶ Duran, "Anlamsal Tümevarım", 191.

³⁷ Duran, "Anlamsal Tümevarım", 192.

³⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/39.

³⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/37.

⁴⁰ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/39-40.

⁴¹ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/37. Hanefî mezhebinde "asıllar" elde edilirken benzer yöntemin kullanıldığına dair bk. Abdurrahman Haçkalı, "Serahsî ve Şâtıbî'nin İstikraya Dayanan Kâideler Bakımından Fıkıh Usulü Metotları", *Uluslararası Serahsî Sempozyumu* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 300-305.

⁴² Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/33-34.

da, önsözünde Kitap ve sünnetten gözetilen maksatları beyan etmek amacıyla kaleme aldığı belirttiği eserinde fıkıh usulü ilminin “başlıklarını ve yöntemini kullanıyor” olduğunu ifade etmesi⁴³ Şâtîbî'nin söz konusu eseriyle bir usul kitabı telif etme gayesi gütmeye başladığını düşündürmekte, mukaddimeler bağlamında fıkıh usulünün efrâdını ve ağıyârını titizlikle belirlemesine rağmen eserin muhtevasında kendi usul anlayışına tam anlamıyla muvafık düşmemesi de bu düşünceyi güçlendirmektedir. Şöyle ki Şâtîbî, mukaddimelerde üzerine fûrû-i fıkıh bina edilmeyen meselelerin, üzerine fûrû-i fıkıh bina edilse bile kendi dahil oldukları ilim içerisinde yeterince üzerinde durulan meselelerin fıkıh usulünün ağıyârında kalacağını belirtmişken *el-Muvâfaqât* eserinde kelâmî⁴⁴ ve ahlâki/tasavvufî⁴⁵ konulara çokça değinmiştir. Yine mukaddimeler bağlamında fıkıh usulünün efrâdını “katî” meselelerin oluşturması ve zannî olan meselelerin fıkıh usulünden çıkarılması gerektiğini ifade etmişken, eserinde yer yer katîlikten sarfınazar ederek bir neticeye varmaksızın meselenin içtihadı olduğunu belirterek konuyu neticelendirebilmiştir.⁴⁶ Şâtîbî'nin zannî olan konuların usul ilminde işlenmemesi gerektiği fikri *el-Muvâfaqât*'in usul eseri olarak kaleme alınmadığına bir delil olduğu gibi, yeni bir usul telifine işaret etmesi bakımından da önem arz etmektedir. Zira Şâtîbî'nin usul ilminin yöntemini ve başlıklarını kullanıyor olmasının bir uzantısı olarak *el-Muvâfaqât*'a yansıttığı diğer bazı usule dair anlayışları da yeni bir usul yazım tarzını teklif ettiğini göstermektedir. Örneğin Şâtîbî, klasik fıkıh usulünde yer bulan amelî netice doğurmayan meselelerin usul ilminden çıkarılması gerektiğini ve usul eserlerinin bu eserlerde Râzî (ö. 606/1210) metodunun⁴⁷ etkisiyle husule gelen ve kendisinin anlaşılması güç olarak ifade ettiği⁴⁸ mantıki dilden arındırılması gerektiğini belirtmiştir. Yine Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*'in konu başlıkları arasında kendisinin de yer vermediği icmâ ve re'y (kıyas) konularına usul alimlerinin ayrı başlık açmalarını tekellüf olarak nitelendirmiştir⁴⁹ ki bu ifade de usul telifinde bir diğer yeni yazım teklifi olarak düşünülebilir.

el-Muvâfaqât'in bir fıkıh usulü eseri olarak kaleme alınmadığına dair zikredilen düşüncenin bir diğer açıdan tahkik edilmesi bu düşünceden hareket edildiğinde karşımıza çıkacak olan *el-Muvâfaqât*'in “ne”liği probleminin çözümüyle yakından ilişkilidir. Konunun incelenmesinde söz konusu soruya cevap sadedinde mezkûr eserin müellif tarafından düşünülen ilk ismi *et-Ta'rif bi esrârî't-teklîf*⁵⁰ hareket noktamızı oluşturabilir.

Başlık ve başlıkla uyumlu olarak eserin içeriği bir bütün olarak ele alındığında Şâtîbî'nin, kulun imtihan dünyasına mükellef olarak gönderilmesinden hareketle, Mâtürîdî (ö. 333/944) ve benzer kanaatte olan alimlerin çizgisini sürdürerek dini büsbü-

⁴³ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 1/23.

⁴⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 2/42-45, 3/264-265, 4/159-160.

⁴⁵ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 2/248, 263-266, 292-297, 4/82-86.

⁴⁶ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 1/262, 2/409.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Tuncay Başoğlu, “Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi”, *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker vd. (Ankara: İSAM Yayınları, 2018), 253-273.

⁴⁸ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 1/57-58.

⁴⁹ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 3/345.

⁵⁰ Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, 1/24.

tün “teklif” kavramı üzerinden algıladığı görülmektedir. Sözlükte birine yapılması güç bir işi yüklemek⁵¹ manasına gelen, terim anlamı olarak ise Allah Teâlâ’nın kulunu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutmasını ifade eden⁵² teklif, Şâtıbî’ye göre kalbî (iman/kelâm-ihsan/tasavvuf) ve fiilî (islâm-fıkıh) amelleri kapsamaktadır.⁵³ İçeriğindeki amel vurgusu nedeniyle amelî netice doğurmayan ilimlerin dahi matlup olmadığını,⁵⁴ dolayısıyla bahsedilen evsafdaki ilimlerin (usul ilminde değindiği üzere) ilgili eserlerde yer almasının doğru olmadığını,⁵⁵ dahası hemen anlaşılıp amel edilme imkanı doğmaması nedeniyle ümmî olmayan beyanların kullanılmasını da uygun bulmadığını⁵⁶ belirtmesiyle, teklifin Şâtıbî’nin düşünce dünyasında belirleyici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu etkinin yansıması olarak Şâtıbî, eserinin önsözünde teklife dair içine doğan sırların şahitlerinden -cüz’î delillerle yetinmeyip- istikraya vararak topladıklarını beyan etme üzere *el-Muvâfaqât*’ı kaleme aldığı belirtmiş⁵⁷ ve telifi esnasında birey ve toplumun fiilî yükümlülüklerini kendisine konu edinmesiyle teklifin önemli bir ayağını oluşturan fıkıhın usulünün başlıklarını ve yöntemini (istikra) kullandığını ifade etmiştir. Bu nedendir ki Şâtıbî, fıkıh usulü başlıklarının muhtevalarını itikadi ve amelî konuları içerecek şekilde genişleterek ele almış,⁵⁸ usul ilminin mesâiline değinilen birçok yerde meseleyi usul eserlerine tevdi etmiştir.⁵⁹

Sonuç

el-Muvâfaqât’a başlıklarını ve yöntemini (istikra) veren fıkıh usulü Şâtıbî’ye göre -terkibinden de anlaşılacağı üzere- fıkıha ait/fıkıhla ilgili bir ilim olup⁶⁰ fiilî yükümlülük doğuran fûrû hükümlerin kendileriyle amel edilebilmesi için kıstas vazifesini üstlendiği gibi, ilgili nasların doğru anlaşılması noktasında da önemli bir işlev görmektedir. Şâtıbî, bahsi geçen her iki işlevin de etkisini güçlendirecek şekilde mukaddime ve delilleriyle birlikte fıkıh usulünün tümevarımıyla elde edilmesi sonucu katî olduğunu belirtmiş; mevcut literatürde yer alan zannî konuların usul ilminden çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.

İlk dönem usul alimlerinin zihinlerinde de benzer tümevarım ve katîlik düşüncesinin varlığına işaret eden Şâtıbî’nin bu durumu vurgulayarak açıkça dile getirmesine,⁶¹ son

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1410/1990), “teklif”, 9/307.

⁵² Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/385.

⁵³ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/46.

⁵⁴ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/20-28.

⁵⁵ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/44.

⁵⁶ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/59-60.

⁵⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/23.

⁵⁸ Örneğin Şâtıbî sebep, emir-nehî ve içtihad bahislerini ahlâki ve itikadi konuları da muhtevi olacak şekilde ele almıştır. Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/187-262, 3/119-260, 4/89-243.

⁵⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/206, 286, 2/57, 107, 394, 3/207, 341, 358, 4/59, 99, 168, 257-258.

⁶⁰ Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, 1/42-46.

⁶¹ İslâm ilimlerinde çok önceleri kullanılan tümevarımın Şâtıbî ile sistematik hâle geldiğine dair bk. Hüseyin Çaldak, *Aristoteles Mantığı’nın İslâm Usûl Bilimlerine Etkisi (Fıkıh Usûlündeki Örneklemeleriyle)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 127.

devir usul alimlerinin, yapılan istidlallerin ayet ve hadislerin tümünden çıkarıldığını dikkate almayıp tikel ayet ve hadislerle istidlalde bulunulmuş olduğu zannına kapılarak bunlarla istidlale itirazlar dile getirmeleri bir neden oluşturmuştur.⁶² Şâtîbî, usul ilminde ilk dönem vurgusunun bir diğer örneği olarak hicri yedinci yüzyıl itibariyle, usul eserlerinde Râzî metodunun etkisiyle kullanılagelen mantıki dili de eleştirmiş, usulün tıpkı ilk dönemlerde olduğu gibi çoğunluğun anlayabileceği bir biçimde telif edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır ki onun fıkıh usulü bağlamında dikkat çektiği sözü geçen hususlar, bid’atlerle mücadele ile meşgul olan zihninin yansımaları olarak da görülebilir. Şâtîbî’nin “eski” -ilk dönem- vurgusu kendi dönemi açısından “yeni” bir usul yazım teklifi olarak okunabilirken, onun yeni telif yöntem teklifi bunlarla da sınırlı değildir. Nitekim Şâtîbî klasik fıkıh usulünde yer bulan amelî netice doğurmayan meselelerin usul ilminden çıkarılması gerektiğini ve yine tekellüf olacağı için usul eserlerinde icmâ ve kıyas konularına ayrı başlık açılmaması gerektiğini de ifade etmiştir.

el-Muvâfakât’ın mukaddimelerinden hareketle anlamaya çalıştığımız “Şâtîbî’de fıkıh usulü” bahsedilen evsafıta olmakla birlikte, *el-Muvâfakât*’ın muhtevasında içtihadî, kelâmî ve ahlâki konuların yer alması⁶³ müellifin fıkıh usulü anlayışıyla örtüşmemekte ve mezkûr eserin bir usul eseri telif etme gayesiyle kaleme alınmadığını göstermektedir. Nitekim Şâtîbî, eseri için düşündüğü ilk isimden de anlaşılacağı üzere *el-Muvâfakât* adlı eserinde daha üst bir perdeden olmak üzere teklif konusunu ele almayı gaye edinmiş⁶⁴ ve bu eseri telif ederken usulî konuları ilgili eserlere tevdi ederek, mükellefin amelî fiillerini konu edinen fıkıhın usulünden başlık ve yöntem açısından önemli ölçüde istifade etmiştir.

Buraya kadar elde ettiğimiz veriler ile modern dönemde dile getirilen “Şâtîbî’nin *el-Muvâfakât*’ı ile yeni bir fıkıh usulü eseri telif ettiği” iddiası değerlendirildiğinde Şâtîbî’nin *el-Muvâfakât* adlı eserinin mukaddimelerinde dil ve üslup itibariyle eskiye, muhteva açısından ise öze (katî ve amelî neticesi olana) telmihle yeni bir usul yazımına işaret ettiği ancak bu kitap ile yeni bir usul eseri ortaya koymadığı ifade edilebilir.

⁶² Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1/37.

⁶³ bk. 40, 41 ve 42. dipnot.

⁶⁴ Şâtîbî’nin *el-Muvâfakât* adlı eseri ile mezheplerin üzerinde bir meta-sistem kurmayı ve sistem içerisinde tıpkı Gazzâlî’nin *İhyâ* eserinde gerçekleştirmeye çalıştığı gibi hukuku ahlâka yaklaştırmayı amaç edindiğine dair Abdurrahim Kozalı’nın değerlendirmeleri için bk. Abdurrahim Kozalı, “*el-Muvâfakât* Okumaları, 1. Seminer”, YouTube (10 Mayıs 2022).

Kaynakça

- Apaydın, Yunus. “Klasik Fıkıh Usulünün Yapısı ve İşlevi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 7-28.
- Baltacı, Burhan. “Ebû İshâk eş-Şâtıbî (v. 790/1388) ve Yaşadığı Dönemde Gırnata”. *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 7/14 (2009), 221-238.
- Baltacı, Burhan. “Ebû İshâk eş-Şâtıbî’nin Şahsı ve Eserlerinin Künyelerine Dair Bilgiler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dinî Araştırmalar* 8/23 (2005), 239-244.
- Başıoğlu, Tuncay. “Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi”. *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*. ed. Ömer Türker vd. 253-273. Ankara: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Büyükbaş, Nazım. “İmam Şâtıbî’nin Usûl Bağlamında Bid’atleri Eleştiri Yöntemi”. *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. ed. Mahsum Aytepe vd. 2/353-369. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Carullah, Musa. “el-Muvâfakât Neşrine Ait Bir-İki Söz”. *el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi*. mlf. Ebû İshâk İbrâhim Şâtıbî. çev. Mehmet Erdoğan. 1/XVII-XXIV. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Cengiz, Mehdi. *Dilde Kesinlik Sorunu*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Çaldak, Hüseyin. *Aristoteles Mantığı’nın İslâm Usûl Bilimlerine Etkisi (Fıkıh Usûlündeki Örneklemeleriyle)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Duran, Muhammet Sait. “Anlamsal Tümevarım (İstikrâ-i Manevî)”. *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 8/16 (2016), 177-196.
- Erdoğan, Mehmet. “Fıkıh Usulünün Katîliği”. *Bilimname* 1/2 (2003), 171-178.
- Erdoğan, Mehmet. “Kur’ân’da Âhkâm Âyetleri ile İlgili Küllîlik Cüz’îlik Dengesi (Şâtıbî Örneği)”. *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar* 1. ed. İlyas Çelebi. 19-60. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2001.
- Gürkan, Ayşe Yıldız. *Şâtıbî ve İslam Hukuk Metodolojisindeki Yeri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Haçkalı, Abdurrahman. “Serahsî ve Şâtıbî’nin İstikrâya Dayanan Kâideler Bakımından Fıkıh Usûlü Metotları”. *Uluslararası Serahsî Sempozyumu*. 295-308. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Darus-Sadr, 1410/1990.
- Kozalı, Abdurrahim. “el-Muvâfakât Okumaları, 1. Seminer”, *YouTube*. Yayın Tarihi 10 Mayıs 2022. <https://youtu.be/F2IyNrn4QF4>
- Kozalı, Abdurrahim. “el-Muvâfakât Okumaları, 3. Seminer”, *YouTube*. Yayın Tarihi 24 Mayıs 2022. <https://youtu.be/iqHJSjavO4g>

- Kozalı, Abdurrahim. "Nasların Anlaşılmasında Lafzî ve Gâî Yorum İkileminde İmam Şâtıbî". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2019), 311-335.
- Köksal, Asım Cüneyd. *Fıkıh Usulünün Mahiyeti ve Gayesi*. Ankara: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Külünkoğlu, Gülnur. "Modernleşme Döneminde eş-Şâtıbî'nin Ön Plana Çıkmasına Dair Bazı Tespitler". *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022), 463-499.
- Mesud, Muhammed Halid. "Şâtibi'de Anlam Teorisi". çev. Muharrem Kılıç. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 168-173.
- Nacar, Tayip. *Şâtıbî'nin Usul Anlayışında Manevî İstikrâ*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Öner, Necati. *Klasik Mantık*. İstanbul: Divan Kitap, 12. Basım, 2013.
- Reysûnî, Ahmed - Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Şâtıbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/373-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Saltekin, Abdulbasit. *Fıkıh Usulünün Tedrici Gelişimi ve Usuli Görüşler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Teklif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Muhammed Seyyid Geylanî. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1969.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhim. *el-Muvâfaqât*. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1975.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhim. *el-İ'tisâm Bid'atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem*. çev. Ahmet İyibildiren vd. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2003.
- Yaman, Ahmet. "Geleneğin Unuttuğu Yeni Zamanların İstismar Ettiği Bir Âlim: Şâtıbî". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 13/25-26 (2015), 257-277.

An Analysis of the Claim that ‘al-Shāṭibī Compiled a New Fiqh Method with His Work *al-Muwāfaqāt*’

Extended Abstract

After his death in the eighth century of the hijra, al-Shāṭibī was forgotten for a long time, and five centuries after his death, he and especially his work *al-Muwāfaqāt* were revived in the works by receiving many references. When he gained popularity, two claims were frequently made: “al-Shāṭibī’s compiling a new fiqh method with *al-Muwāfaqāt*” and “that he constitutes one of the important and founding representatives of the point-based thought with this new method he put forward.” The first claim, which is repeated as a fact in almost every work on al-Shāṭibī and *al-Muwāfaqāt*, constitutes the subject of this article. For the analysis of the claim in question, first of all, al-Shāṭibī’s understanding of the fiqh method will be discussed based on *al-Muwāfaqāt*’s introductions. Then al-Muwāfaqāt will be re-evaluated with the data obtained from here.

Although there are some exceptions, al-Shāṭibī, expressed his views on the fiqh method in the introductions of his work *al-Muwāfaqāt*. His most striking emphasis on the science of methodology is his claim in the first word of his first introduction that the method of fiqh is a definite science. He gave this definitiveness an essential place while describing the nature and function of the science of methodology of law.

In the first introduction and in the following introductions, in which he stated that the method of fiqh is a definite science, al-Shāṭibī stated that as a continuation of the understanding of definitiveness, the prologues and proofs that are also definite should constitute the phase of the method of fiqh. Later, he made some exceptions to this statement and stated that even if they are definite, the issues on which fiqh is not built and the issues that are sufficiently emphasized within the science they belong to, will remain in the middle of the fiqh method even if the fiqh is built. Again, al-Shāṭibī said that the issues that do not cause any conflict in fiqh should be kept out of the method of fiqh.

When we look at the “why” of definitiveness in the context of the science of methodology before the “how” of definitiveness, which is expressed as the first step in determining the nature of the science of methodology. Al-Shāṭibī expresses the proposition as a justification for this definitiveness that the method of fiqh depends on the universal principles of the shari‘a and that principles will also be definite. After explaining the propositions mentioned earlier, Shāṭibī states that the method of fiqh should be definite about functioning as a criterion to measure the accuracy of others and to be trusted in this regard. It can shed light on the effect of jurisprudence on the function of jurisprudence – a methodology that produces fiqh rules and “retrospective understanding activity.” That is, when science of methodology is accepted as a methodology that produces prospective and jurisprudential judgments, definitiveness will allow interpretation on a legitimate basis; when accepted as a retrospective reading, it will play a role in the correct understanding and transfer of the text.

When we turn to the problem of how the definitiveness, in which plays an active role in determining the nature and function of the science of fiqh, will be realized in the science of methodology. Al-Shātibî points to induction (stability) by saying that “there is a power that is scattered and undifferentiated in togetherness.”

Although induction ensures reaching the highest level of probability rather than definitiveness at best, the point to be noted here is that al-Shātibî used this method not to produce knowledge but to prove the basic principles determined in the methodology of fiqh before him. According to al-Shātibî, when the legitimacy of *ijmā*, *khabar al-wāhid*, and *qiyās* is examined, it will be seen that much evidence supports each other about each of the proofs mentioned above, and from all of them, certainty has been reached on the subject. Since the induction method is used in the science of methodology is proof that definitiveness is already inherent in the fiqh method. Al-Shātibî stated that in the science of the method, strictness could come about by removing the suspects from the method.

Based on *al-Muwāfaqāt*'s introductions, we examined Shatibî's perception of the science of fiqh. Now we can look at the relationship between *al-Muwāfaqāt* and the fiqh method. The fact that al-Muwāfaqāt states in his preface that he 'uses the titles and method of fiqh method' in his work makes us think that Shatibî did not intend to compose a method book with his work in question. Although he meticulously determined the scope of the content of the fiqh method in the context of prefaces, the fact that he did not fully comply with his understanding of the method in the content of his work also strengthens this thought. That is, while al-Shātibî stated in the introductions that the issues that are not directly based on fiqh will remain in the domain of the fiqh method, he has mentioned the theological and moral/sufistic issues a lot in his work *al-Muwāfaqāt*. Again, in the context of the prefaces, he stated that presumptive matters should be removed from the fiqh method. However, he was able to conclude the issue by stating that the issue is *ijtihād* without concluding by ignoring the certainty from time to time in his work. Shātibî's idea that the subjects that are supposed should not be dealt with in the science of methodology is vital in that it points to a new methodology, as it is evidence that *al-Muwāfaqāt* was not written as a methodological work. Because some of al-Shātibî's understandings of other methods show that he proposes a new style of writing. For example, al-Shātibî stated that the issues that do not lead to practical results in the classical fiqh method should be removed from the science of methodology and that the works of methodology should be purified from logical language. Again, al-Shātibî described it as a monolith for the scholars of the method to open separate titles on the subjects of *ijmā* and *ra'y* (*qiyās*), which can be considered another new writing proposal in methodology.

Investigating the mentioned thought that *al-Muwāfaqāt* was not written as a work of fiqh method from another point of view is closely related to the solution of the problem of the “what” is *al-Muwāfaqāt*, which will come across from this point of view. In the examination of the subject, the first name of the work as mentioned above, *al-Ta'rif bi Asrār al-Taklif*, can be our starting point in answering the question mentioned earlier.

When the content of the work is considered as a whole following the title, it is seen that

al-Shāṭibī perceives religion entirely through the concept of “offer.” According to al-Shāṭibī, the proposal covers the heart and actual deeds. It is understood that the proposal had a decisive effect on al-Shāṭibī’s world of thought, as he stated that even the sciences that do not produce practical results due to the emphasis on deeds. In their content are not acceptable and that he does not find it appropriate to use illiterate statements because they do not have the opportunity to be understood and acted upon. As a reflection of this influence, al-Shāṭibī stated in the preface of his work that he had written *al-Muwāfaqāt* to declare that he had gathered the secrets arising from the proposal by obtaining stability from the witnesses. While writing, he addressed the obligations of the individual and the society and the titles and method of the method of fiqh, which constitutes an essential pillar of the proposal. He stated that he used the titles and the method of fiqh. For this reason, al-Shāṭibī has expanded the titles of the fiqh method to include the issues of belief and practice; In many places where the subjects of the science of methodology is mentioned, he entrusted the issue to his works of methodology.

With the data we have obtained so far, when the claim that “a new fiqh method have been written in al-Shāṭibī’s *al-Muwāfaqāt*,” which has been expressed in the modern period, is evaluated, the introductions of al-Shāṭibī’s *al-Muwāfaqāt* are old in terms of language and style, and succinct in terms of content. He refers to a new method of writing concerning one that has a definite and practical result, but he does not reveal a new method of work with this book.

Keywords

Islamic Law, Uşul al-fiqh, al-Shāṭibī, *al-Muwāfaqāt*, Definite.